

Motion till riksdagen 2020/21:166

av **Jonas Sjöstedt m.fl. (V)**

En modern samepolitik

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning	1
2 Förslag till riksdagsbeslut.....	2
3 Inledning.....	2
4 Europarådets resolution om skydd för nationella minoriteter	4
5 Inrätta en sanningskommission	4
6 Repatriering av samiska kvarlevor	5
7 Nordisk samekonvention	5
8 Ratificera ILO 169.....	6
8.1 Girjasmålet.....	6
8.2 Samförstånd är vägen framåt	7
9 Implementera FN:s urfolksdeklaration.....	7
10 Konsultationsordning i frågor som rör det samiska folket	8
10.1 Regeringens förslag till konsultationsordning	8
10.2 Fritt informerat förhandssamtycke	9
11 Resurser till Sametinget, samebyar och samiska organisationer	10
12 Sametinget	10
13 Hot och hat mot samer.....	11
14 En modern samepolitik.....	11
15 Nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa	13
16 Sameskolan.....	14

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att genomföra identifiering och repatriering av samiska kvarlevor och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen snarast bör återkomma till riksdagen med ett förslag om att ratificera ILO-konvention 169 och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att FN:s urfolksdeklaration snarast bör implementeras i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda frågan om resurstilldelning till Sametinget, samebyar och samiska organisationer för konsultation och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning för att utreda ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att ta fram en strategi för hur hatbrott mot samer bättre kan förebyggas, utredas och lagföras och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning som ska återkomma med ett förslag om en samlad, modern samepolitik och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för att inrätta ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda möjligheten att flytta ansvaret för Sameskolstyrelsen till Sametinget och tillkännager detta för regeringen.

3 Inledning

Sverige erkände samerna som urfolk 1977. Enligt folkrätten har urfolk särskilda rättigheter utöver de rättigheter som följer av ställningen som nationell minoritet. Det handlar om rätt till självbestämmande och rätt till de landområden de traditionellt bebod. Samerna bor i Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi. Sápmi breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten. Forskning visar att samerna har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där de bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur. De fanns i Sápmi långt innan nationsgränserna upprättades. Svenska statens behandling av samerna och samiska frågor är dessvärre en mörk historia. Från det att den svenska majoritetsbefolkningen började befolka och bruka marken i de inre delarna av Norrland, i strid med den s.k. Lappkodicillen från 1751 som reglerade den gränsöverskridande renskötseln och gav samerna rätt att fritt röra sig över gränsen, försvarades samernas möjligheter att använda marken för renbete, jakt och fiske. Samer har också använts för tvångsarbete och de har tvångsflyttats.

Från de sista decennierna av 1800-talet influerade rasbiologin svensk samepolitik. Politiker och forskare påstod och sökte belägg för att samerna var födda med vissa "rasegenskaper" som gjorde att de var underlägsna den övriga befolkningen. Offentliga forskningsanslag användes för att mäta och jämföra kraniers form hos den svenska majoritetsbefolkningen, samer och sverigefinnar. Mätningen gjordes både på levande människor och genom att gräva upp gravar. Långskallar ansågs högre stående än kortskallar, dit samer räknades. 1 300 levande samer undersöktes och fotograferades, vuxna och barn, med och utan kläder. År 1922 grundades det offentligt finansierade rasbiologiska institutet i Uppsala, det första i världen. Institutionen hade politikernas uppdrag att upprätthålla hög kvalitet på den svenska folkstammen, vilket innebar att rasblandning skulle undvikas. Även om samer inte var direkt utpekade som en grupp som skulle utsättas för tvångssterilisering är det ändå tydligt att många samer utsattes för dessa övergrepp som utfördes från mitten av 1930-talet till mitten av 1950-talet. Längre gick statens samepolitik ut på att särskilja och stigmatisera samerna. Samer ansågs endast lämpade för att leva på det sätt som majoritetssamhället definierade som samiskt. Det infördes bestämmelser som inskränkte samers möjligheter att bedriva jordbruk och bygga fasta bosättningar. Barnen fick inte gå i den vanliga folkskolan. Så sent som in på 1960-talet förbjöds samiska barn att använda språket i skolan. Många samer slutade därför att tala sitt språk och att förmedla det till sina barn.

1928 beslutade riksdagen att de samer som inte var renskötare inte heller skulle ha några samiska rättigheter. De fick t.ex. ingen särskild rätt att jaga och fiska i de områden där deras förfäder levt. På så sätt drog staten en skarp gräns mellan de samer som lever på renskötsel och de som försörjer sig på annat sätt. Statens samepolitik har lett till dagens motsättningar och konflikter mellan samer och andra grupper i befolkningen när det gäller bl.a. markrättigheter.

FN:s rasdiskrimineringskommitté har vid ett flertal tillfällen kritiserat Sverige för brister när det gäller samernas rättigheter som urfolk. År 2013 kritiserades Sverige för att inte ta tillräcklig hänsyn till samebyarna i samband med gruvetableringar och kommittén uppmanade då även den svenska regeringen att stoppa processen kring en etablering av en nickelgruva i Rönnbäcken i väntan på vidare granskning. 2017 gav rasdiskrimineringskommittén samebyn rätt i sak. Regeringens beslut om en gruvetablering är ett ingrepp i samebyns egendomsrätt. Kommittén har även uttryckt oro över att den svenska minerallagen tillåter stora industriprojekt och andra aktiviteter inom samiskt område, utan samernas fria och informerade förhandssamtycke. Kommittén har vidare rekommenderat Sverige att ändra lagstiftningen för att ge samerna ett större inflytande över sitt landområde så att samernas rättigheter överensstämmer med FN:s konventioner. Under den senaste granskningen våren 2018 uttalade rasdiskrimineringskommittén stark kritik mot att Sverige inte uppnått resultat på området sedan 2013.

Gruvindustrin är en strategiskt viktig näring för Sverige, inte minst i regioner som tidigare drabbats av hög arbetslöshet och utflyttning. Samtidigt har gruvbrytning en mycket stor påverkan på miljö och omgivande samhällen. Det finns en stark opinion för att bevara ovärderliga naturvärden och garantera långsiktiga förutsättningar för lokalsamhälle och urfolk. Den svenska minerallagen är exceptionellt förmånlig för gruv- och prospekteringsbolag, samtidigt som alltför lite hänsyn tas till dem som påverkas av verksamheten. Vänsterpartiet menar därför att det är rimligt att ställa krav på gruvans ekonomi så att det finns pengar även för miljökostnaderna, att de som bor i eller använder området, t.ex. samebyarna, får större inflytande i tillståndsprocessen samt att det införs ett stopp för prospektering i naturreservat, Natura 2000-områden och

världsarvsområden. Regeringen har fortfarande att ta ställning till etableringen av Kallakgruvan mitt i en av Jåhkågasska samebys smalaste passagager där renarna har strövområde och flyttled.

En forskningsrapport från Stockholms universitet¹ visar att några av toppcheferna inom svensk gruvindustri anser att det inte är relevant att beakta mänskliga rättigheter för urfolket samerna eftersom det inte skedde någon kolonisering i Sverige. Detta är synnerligen problematiskt eftersom det är gruvbolagen som lokalt förhandlar med samebyarna inför nya gruvetableringar. För Vänsterpartiet är det självklart att såväl Sametinget som de samer som berörs ska ha större inflytande i frågor som rör exempelvis land och vatten, bl.a. vid exploateringar. Läs mer om vår mineralpolitik i motion 2016/17:1737 och motion 2018/19:669.

Det är dock inte bara gruvindustrin och den påverkan den innebär för natur och renskötsel som är problematisk. I dag saknas en helhetssyn över den samlade effekten som intrång i form av exempelvis avverkningar, byggande av broar, vägar och industrier orsakar i renbetesområden. Samtidigt som Sverige har bestämt sig för att hålla en bärkraftig stam av fyra stora rovdjur plus kungsörn så drivs även en politik som med accelererande hastighet exploaterar de områden där rovdjuren förväntas leva. Det finns därför ett stort behov av att koordinera olika politikområden för att det både ska kunna tas välavvägda beslut och för att samernas ursprungs rättigheter ska respekteras och intressekonflikter kunna lösas.

4 Europarådets resolution om skydd för nationella minoriteter

I september 2018 antog Europarådets ministerkommitté en resolution om Sveriges skydd för nationella minoriteter. I resolutionen uppmanas Sverige bland annat att öka möjligheterna för samerna att delta i processer på både lokal, regional och nationell nivå när beslut fattas som påverkar deras traditionella områden. Vidare uppmanas Sverige att initiera en sannings- och försoningsprocess med samerna kring de brott mot de mänskliga rättigheterna som begåtts mot dem. Sverige står bakom resolutionen tillsammans med de övriga medlemsländerna i Europarådet. För Vänsterpartiet visar detta sammantaget med den tidigare kritik som riktats mot Sverige att regeringen inte längre kan undgå att ta dessa frågor på allvar.

5 Inrätta en sanningskommission

Samers rättigheter har stärkts de senaste decennierna, men de övergrepp och den diskriminering som svenska staten har utsatt samer för och som fortfarande pågår på många plan är ofta okänd för både beslutsfattare och allmänhet. Internationella organ som FN och Europarådet påtalar återkommande brister i hur Sverige respekterar samers rättigheter som urfolk och hur diskriminering påverkar samers situation. Civil Rights Defenders (CRD) rekommenderar att Sverige inrättar en sanningskommission.

¹ Mining industry perspectives on indigenous rights: Corporate complacency and political uncertainty, Lawrence & Moritz, 2018.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) och Sametinget har också pekat på behovet av en förändring och efterlyst åtgärder som tar avstånd från och bryter med det koloniala arvet och diskriminerande strukturer. Även samiska organisationer har lyft frågan.

Vänsterpartiet instämmer i detta och anser att en sanningskommission bör inrättas. Därför är det glädjande att kulturministern aviserat att en sådan kommission ska etableras av regeringen och Sametinget. Regeringen har även tilldelat Sametinget medel för att genomföra en förankringsprocess hos det samiska folket, inför den kommande sanningskommissionen.

En sanningskommission kan sammanställa och beskriva övergrepp och oförrätter som ägt rum genom att bl.a. låta enskilda som på olika sätt drabbats få berätta sin historia. Kommissionen bör utreda den svenska statens övergrepp mot samer och samers mänskliga rättigheter samt komma med förslag på lämpliga åtgärder för att stärka samers ställning och erkänna det historiska traumat. En sanningskommission är nödvändig för att den svenska samepolitiken ska kunna utvecklas och måste kopplas till kompensatoriska och framåtsyftande åtgärder samt ha ett oberoende mandat. Flera andra länder, t.ex. Kanada, har arbetat med olika slags sannings- och försoningskommissioner i förhållande till sitt urfolk. Dessa erfarenheter kan användas för att skapa ett tillvägagångssätt som passar både samerna och svenska staten. Enligt Vänsterpartiets mening måste en sanningskommission inrättas för att övriga förslag i bl.a. denna motion ska kunna få avsedda effekter. Med anledning av regeringens ambition att tillsammans med Sametinget etablera en sanningskommission, förhoppningsvis i närtid, avstår Vänsterpartiet från att lägga fram ett konkret yrkande i denna motion.

6 Repatriering av samiska kvarlevor

Krav på återförande (repatriering) av föremål och kvarlevor har rests bland världens urfolk sedan 1970-talet. Repatriering handlar om rätten till det förflutna och sina förfäder. Det handlar också om försoning mellan urfolk och statsmakterna. Sametinget beslutade 2007 att kräva en fullständig identifiering av allt samiskt skelettmaterial i samtliga statliga samlingar, en kartläggning av hur museer och institutioner tillskansat sig materialet samt en repatriering av de samiska kvarlevorna. Ett etiskt råd ska enligt Sametingets förslag vara ett rådgivande organ för etiska frågor vad gäller hantering och förvaring av samiska kvarlevor.

Regeringen bör vidta åtgärder för att genomföra identifiering och repatriering av samiska kvarlevor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

7 Nordisk samekonvention

Förhandlingar om en nordisk samekonvention inleddes 2011. Förslaget till konvention togs fram av en expertgrupp och remissbehandlades sedan i Sverige, Norge och Finland. Förhandlingarna avslutades i januari 2017 men konventionen har ännu inte antagits. Konventionen är tänkt som en nordisk tillämpning av ILO 169 och är det första regionala urfolksinstrumentet i sitt slag. Konventionen skapar inga nya rättigheter men ska garantera de rättigheter samerna redan har. Den anger vissa minimirättigheter som staterna kan vidareutveckla och ger verktyg för en förbättrad dialog mellan stat,

myndigheter och det samiska folket. Vidare är konventionen tänkt att skapa goda förutsättningar för ett förstärkt samiskt inflytande och delaktighet.

Vänsterpartiet hoppas att en nordisk konvention som Sametinget står bakom snart kan vara på plats och leda till förbättringar avseende samers ställning i Sverige och i Norden, men vi anser inte att en nordisk konvention ändrar behovet av att även ratificera ILO 169.

8 Ratificera ILO 169

ILO:s (International Labour Organization) konvention nr 169 om urfolk och stamfolk innehåller ett antal bestämmelser och åtaganden till skydd för urfolk. Ett grundläggande krav enligt konventionen är att urfolk till fullo ska åtnjuta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Det måste vidtas åtgärder mot diskriminering samt utformas särskilda insatser som främjar de berörda folkens sociala och ekonomiska rättigheter och som skyddar deras andliga och kulturella värden. Detta innebär bl.a. att det måste vidtas konkreta åtgärder för att skydda samers land, vatten, kultur och miljö. ILO 169 skapar inga nya markrättigheter, men ställer krav på att de markrättigheter som finns ska erkännas och respekteras samt att samernas renskötselrätt respekteras på motsvarande sätt som andra markrättigheter i Sverige. Rättigheternas omfattning måste också klargöras. De brister som finns i dag gäller den geografiska omfattningen av vinterbete, omfattningen av jakt- och fiskerätt, rätten att upplåta jakt- och fiskerätt och skyddet för renskötselrätten gentemot annan markanvändning. Konventionen ger inte samebyarna vetorätt, däremot rätt till samråd. Redan i dag gäller att samebyarna är sakägare på mark där renskötselrätten gäller.

Sverige var drivande för att få till stånd FN-konventionen ILO 169 redan 1989 men har ännu inte ratificerat den. Det som hindrat en ratificering av ILO 169 är framför allt att Sverige inte uppfyller förpliktelseerna i konventionens artikel 14 om markrättigheter och att frågor kring samernas rätt till land och vatten inte har lösts. Motsättningarna ökar mellan samerna och den bofasta befolkningen när renarna under vintern söker bete på privatägd mark. Även jakt- och fiskerätten i fjällen diskuteras i förhållande till samernas rättigheter som urfolk. Här står olika starka intressen och olika rättigheter mot varandra. Med beaktande av att rennäringen är en central del av samernas kulturutövning har FN:s rasdiskrimineringskommitté uttalat sin oro över förmodade begränsningar i den traditionella nyttjanderätten till betesmark för renskötseln. Det s.k. Nordmalingsmålet från 2011, där Högsta domstolen gav samebyar rätt till vinterbete på privat mark, ses visserligen som ett mycket viktigt steg för renskötande samer. Utfallet av domen löser dock inte alla problem, vissa menar att det bara löst ett av problemen just i Nordmaling.

8.1 Girjasmålet

Högsta domstolen (HD) meddelade i januari 2020 dom i det s.k. Girjasmålet (mål: T 853–18). Den långdragna tvisten handlade delvis om upplåtelseätten till småviltsjakt och fiske inom en samebys område ovanför odlingsgränsen. Parterna i målet var Girjas sameby och svenska staten, vars talan fördes av Justitiekanslern (JK). HD fann att Girjas sameby p.g.a. urminnes hävd har en ensamrätt att upplåta jakt och fiske på området, samt att staten saknar sådan upplåtelse rätt. Eftersom domen är ett s.k. prejudikat

öppnar den upp för att fler samebyar kan få rätt till jakt och fiske prövad p.g.a. urminnes hävd. Där rättsläget tidigare varit oklart är det nu klarlagt att urminnes hävd medför en rätt för samebyn att använda marken och fatta beslut om hur den ska användas när det gäller jakt och fiske. I HD hävdade statens ombud att skyldigheterna enligt urfolksrätten inte gäller Sverige eftersom ”krav på erkännande av ILO-konventionen 169 konsekvent avvisats av den svenska lagstiftaren”. I domen uttalar dock HD att ILO 169 inte ratificerats, men att konventionen ändå i delar är bindande för staten då den har blivit internationell sedvanerätt.

Vänsterpartiet anser att Girjasdomen måste få konsekvenser i lagstiftningen. För att undvika ytterligare rättsliga tvister och för att stärka förutsättningarna för olika samiska näringar utöver renskötseln såsom fiske, småviltsjakt och hantverk behöver den svenska samepolitiken förändras på en rad områden. Samtliga våra förslag i denna motion syftar till sådana nödvändiga förändringar.

8.2 Samförstånd är vägen framåt

Givetvis får inte Ortsbefolkningen inom de områden som berörs av renbetet känna sig åsidosatt och kränkt genom de lösningar som ska garantera rensköttandets rättigheter. Icke rensköttandets rättigheter som urfolk måste också tillgodoses. Samförstånd och samråd måste därför utgöra grunden för den väg framåt som leder till en ratificering av ILO-konventionen. Det är särskilt viktigt att det samiska folket både representeras och på andra sätt involveras och är delaktigt i processen. Något annat vore otänkbart och skulle bara innebära ett upprepande av majoritetssamhällets historia av att exkludera samer i avgörande frågor som handlar om samers liv, hälsa, kultur och framtid. Det krävs dock att regeringen tar förnyade initiativ som kan leda framåt så att motståndet mellan samtliga parter löses. Regeringen har vid flertalet tillfällen under förra mandatperioden angett att de avser att arbeta i riktning mot en ratifikation av ILO 169. I skrivelsen Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter (skr. 2016/17:29) anger regeringen att man i syfte att stärka samernas rättigheter arbetar i riktning mot en ratifikation, men att det ytterst är en fråga för riksdagen.

Vänsterpartiet anser att det därför vore lämpligt om regeringen lade fram ett sådant förslag till riksdagen för ställningstagande. Regeringens åtagande avseende ILO 169 bör skärpas och preciseras. Den sammantagna situationen för samerna kräver att regeringen på allvar tar tag i frågan för att kunna garantera samerna deras rättigheter som urfolk. Det krävs ett större engagemang från regeringens sida för att skapa det samförstånd mellan olika intressenter som är en förutsättning för en ratificering av ILO-konventionen. Enligt Vänsterpartiet är en ratificering av ILO 169 grundläggande för att syftet med en konsultationsordning ska kunna uppfyllas (se vidare nedan).

Regeringen bör snarast återkomma till riksdagen med ett förslag om att ratificera ILO-konvention nr 169. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

9 Implementera FN:s urfolksdeklaration

FN:s generalförsamling antog 2007 en urfolksdeklaration. Detta kan ses som en historisk milstolpe i kampen för erkännandet av urfolkens mänskliga rättigheter och grund-

läggande friheter. Urfolksdeklarationen anger en miniminivå för hur urfolksfrågorna bör behandlas i de olika länderna, även om deklarationen inte är juridiskt bindande. Deklarationens tyngdpunkt ligger på rätten till självbestämmande och innehåller även skrivningar gällande urfolkens rätt att äga, bruka och kontrollera land, territorier och naturresurser. Rätten till självbestämmande såsom den uttrycks i deklarationen innefattar det samiska folkets rätt att fritt avgöra sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling samt kontrollera och besluta över sina egna naturresurser. En central del i urfolksdeklarationen är rätten till fritt och informerat förhandssamtycke (FPIC, se nedan). Det innebär att urfolk har rätt att bli konsulterade, informerade och fatta beslut i frågor som berör dem och deras rättigheter, utan påtryckningar utifrån. Deklarationen understryker vidare samernas rätt att stärka sina särskilda politiska, juridiska och ekonomiska institutioner, vilket inkluderar såväl folkvalda samiska parlament och gemensamma samiska parlamentariska råd som traditionella lokala ekonomiska och kulturella strukturer såsom samebyar, renbeteslag och sjösamiska gemenskaper. Syftet med ”särbehandlingen” av urfolk och minoriteter är att alla ska ha samma rättigheter, att minoritetskulturer ska ha samma beskydd som tillkommer majoritetskulturen.

FN:s råd för mänskliga rättigheter noterade 2010 att Sverige stöder urfolksdeklarationen men inte tillämpar de rättigheter den innehåller. Sverige rekommenderades att implementera deklarationen och etablera mekanismer för detta i samarbete med det samiska folket. FN:s rasdiskrimineringskommitté har kritiserat bristerna när det gäller samernas inflytande och framför allt bristen på fritt informerat samtycke.

Sverige har haft över tio år på sig att implementera FN:s urfolksdeklaration och över 30 år på sig att ratificera ILO 169. Det är genant att ett land som Sverige bryter mot grundläggande folkrättsliga principer som ska ge urinvånare möjlighet att upprätthålla sin kultur. Enligt Vänsterpartiet är en implementering av urfolksdeklarationen grundläggande för att syftet med en konsultationsordning ska kunna uppfyllas (se vidare nedan). FN:s urfolksdeklaration bör därför snarast implementeras i Sverige. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

10 Konsultationsordning i frågor som rör det samiska folket

10.1 Regeringens förslag till konsultationsordning

Regeringen presenterade i juni 2019 ett utkast till lagrådsremiss med förslag om en ny lag om konsultation i ärenden av särskild betydelse för samerna. Konsultationsordningen ska ge samiska företrädare en förbättrad rätt till inflytande och delaktighet i beslutsprocesser. Syftet med konsultationer är att främja det samiska folkets inflytande över sina angelägenheter. Förslaget innebär en skyldighet för regeringen, statliga förvaltningsmyndigheter, landsting och kommuner att innan beslut fattas i ärenden som kan få särskild betydelse för samerna konsultera Sametinget som företrädare för det samiska folket. När ett ärende kan få särskild betydelse för en sameby ska även samebyn konsulteras. Om ett ärende kan få särskild betydelse för en samisk organisation ska även organisationen konsulteras. Domstolar och vissa förvaltningsmyndigheter omfattas inte av konsultationsskyldigheten och vissa typer av ärenden är helt undantagna.

Vid konsultationen ska deltagarna ange sina motiverade ståndpunkter i ärendet och yttra sig över de andras ståndpunkter. Konsultationen ska genomföras i god anda och fortsätta tills enighet eller samtycke i den fråga som är orsak till konsultationen uppnåtts eller till dess att den konsultationsskyldige eller den samiska företrädaren förklarar att enighet eller samtycke inte kan nås i ärendet. Den konsultationsskyldige ska dokumentera vad som kommit fram vid konsultationen.

Förslaget till promemoria (Konsultation i frågor som rör det samiska folket Ds 2017:43) som ligger till grund för lagrådsremissen har varit ute på remiss. Vänsterpartiet har tagit del av remissvaren. Dessvärre är vår sammantagna bedömning att regeringens föreslagna konsultationsordning inte ger samerna den rätt till inflytande som ILO 169 och FN:s urfolksdeklaration kräver. Förslaget uppfyller inte de krav som ställs på Sverige enligt folkrätten. Vidare anser vi att det är en stor brist att varken Sametinget, samebyar eller samiska organisationer föreslås få en särskild rätt att begära konsultation. I den norska motsvarigheten till konsultationsordning har Sametinget rätt att ta upp frågor där tinget önskar att konsultation genomförs. Rimligen borde en motsvarande regel där förutom Sametinget även samebyar och samiska organisationer har rätt att initiera konsultation införas i en svensk konsultationsordning.

10.2 Fritt informerat förhandssamtycke

Rätten till fritt informerat förhandssamtycke (Free Prior and Informed Consent, FPIC) innebär att urfolk har rätt att bli konsulterade, informerade och har rätt att fatta beslut i frågor som berör dem och deras rättigheter, utan påtryckningar utifrån. FPIC är en grundläggande princip i folkrätten rörande staters relation till sina urfolk. Principen är central i FN:s urfolksdeklaration. Vänsterpartiet har i likhet med flera remissinstanser uppmärksammat att regeringen inte baserar sitt förslag till konsultationsordning (Ds 2017:43) på principen om rätt till fritt informerat förhandssamtycke. Regeringen gör inte heller någon utredning om vad FPIC-principen innebär för den svenska statens relation till samerna eller hur principen bör komma till uttryck i lagstiftningen. Detta är en stor brist som gör att samerna riskerar att bli utan verklig självbestämmanderätt. Såväl Civil Rights Defenders som Amnesty International och Sametinget gör liknande bedömningar i sina remissvar. Förslaget om en konsultationsordning har utarbetats utifrån förslaget till nordisk samekonvention. Dock har förslaget till nordisk samekonvention inte antagits ännu. Frågan om en konsultationsordning hänger även nära samman med implementeringen av FN:s urfolksdeklaration, ratificeringen av ILO 169 och tillsättandet av en sanningskommission. Vänsterpartiet anser att de olika processerna rimligtvis bör genomföras i ett samlat förfarande. Vi förutsätter att detta arbete sker i nära samråd mellan regeringen och Sametinget, samebyar och andra samiska organisationer. Eftersom regeringen aviserat att de avser att återkomma med en proposition till riksdagen i närtid lägger vi inte fram något konkret yrkande om en konsultationsordning i denna motion.

11 Resurser till Sametinget, samebyar och samiska organisationer

Samebyar och samiska organisationer har begränsande ekonomiska resurser. Många samebyar har även stora skulder till följd av rättsliga tvister om landområden etc. I utredningen om en konsultationsordning (Ds 2017:43) gör regeringen bedömningen att Sametinget, samebyar och samiska organisationer kommer att få en ökad arbetsbörda till följd av den nya ordningen. Regeringen bedömer därför att personalresurser bör tillföras Sametinget och att SSR (Svenska Samernas Riksförbund) bör tillföras resurser. Vidare skriver regeringen att även andra organisationer kan förväntas delta i växande utsträckning i konsultationer. Dock nämns inget om ökade kostnader för dessa organisationer eller för enskilda samebyar. För att en konsultationsordning ska kunna uppfylla sitt syfte behöver berörda samiska parter tillräckliga resurser. Regeringen bör därför utreda frågan om resurstilldelning till Sametinget, samebyar och samiska organisationer för konsultation. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

12 Sametinget

Sametinget bildades 1993 som en officiell representant för den samiska befolkningen och för att förbättra möjligheterna att förvalta och bevara den samiska kulturen. Det är dock inget organ för självstyre. Sametinget är ett framröstat parlament, men också en myndighet under kulturdepartementet med förvaltande uppgifter.

Sedan 1993 har samernas folkrättsliga ställning utvecklats och Sverige erkänner i dag samernas rätt till kulturell autonomi, vilket förutsätter visst självstyre. Rätten till självstyre står dock i konflikt med rollen som förvaltningsmyndighet under regeringen. Det innebär bl.a. att Sametinget inte fritt förfogar över sina ekonomiska medel och i princip har en lydnessplikt gentemot regeringen. Detta konstaterades t.ex. i utredningen Sametingets roll i det svenska folkstyret (SOU 2002:77). Utredningen föreslog att frågan om ett stärkt självstyre skulle utredas vidare i en parlamentariskt sammansatt kommitté, ett förslag som tillstyrktes av de flesta remissinstanserna.

Utredningen hade flera andra förslag om hur Sametingets ställning skulle kunna stärkas och några av dem har förverkligats i och med beslut i riksdagen 2006. I proposition 2005/06:86 skriver den dåvarande regeringen att det samiska självbestämmandet tills vidare ska ökas genom att Sametinget som myndighet successivt ges fler myndighetsuppgifter som berör samiska förhållanden och att det därmed inte finns anledning att utreda om Sametinget kan vara ett organ för självstyre.

I en utvärdering av handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna (SOU 2011:29) framgår att FN:s särskilda urfolksrapportör 2011 påpekade behovet av att stärka Sametingets självständighet som självstyrande organ. Rapportören rekommenderade regeringen att tillsammans med Sametinget överväga flera områden där Sametinget kan ges ökad eller t.o.m. ensam beslutanderätt. Rapportören bedömde även Sametingets dubbla roller som både folkvald församling och statlig förvaltningsmyndighet som särskilt problematiska eftersom det innebär att tinget i sin roll som förvaltningsmyndighet kan tvingas genomföra beslut i konflikt med vad det i sin roll som folkvald församling anser vara bäst för samerna. Det finns behov av att göra en ordentlig utredning av frågan om ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller. Det är av särskilt

stor vikt att det samiska folket både representeras och på andra sätt involveras och är delaktigt i en sådan utredning.

Regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning för att utreda ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

13 Hot och hat mot samer

Att samer utsätts för hot, hat och rasism är tyvärr inget nytt fenomen. En rapport från Vårdduo (tidigare Vaartoe), Centrum för samisk forskning i Umeå², visar att över hälften av de samer som deltagit i undersökningen uppger sig vara utsatta för rasism. Nästan 80 procent av dessa säger att de varit utsatta för rasism de senaste två åren. Nästan 30 procent av samerna i webbenkäten uppger att det inte lönar sig att anmäla. 25 procent uppger att de inte orkade göra någonting då de blev utsatta. I rapporten konstateras att de kanaler som finns för att fånga upp anmälningar om rasism och diskriminering inte verkar fungera för att fånga upp det samiska folkets utsatthet för rasism. Enkäten visar även att ju mer öppen man är med sin samiska identitet, desto större är risken att man utsätts.

Dessvärre har hoten, hatet och rasismen mot samer ökat ytterligare efter domen i Girjasmålet. Flera av renarna som tillhör Girjas sameby har hittats skadeskjutna och lämnade att förblöda. Brotten är dessvärre svåra för polisen att utreda. Vidare har mordhot och näthat mot samer i sociala medier exploderat. Enligt Sametingets plenum³ grundar sig rasismen mot samer i hur den svenska staten undviker att hantera samiska frågor i nutid, sammantaget med att den svenska skolan brister i barns historiska utbildning angående samer, samt den svenska statens övergrepp mot det samiska folket och den samiska kulturen. Vänsterpartiet delar Sametingets uppfattning. Om inte dessa problem på allvar adresseras av regeringen och lagstiftaren så kommer hatet och hoten mot samer att fortgå. Förslagen i denna motion syftar till att förbättra förhållandena för samer generellt. Men det behöver även vidtas konkreta åtgärder för att snabbt komma till rätta med det eskalerande hatet och hoten mot samer. Polisen har en viktig roll i detta arbete både när det gäller att förebygga och utreda brotten.

Regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att ta fram en strategi för hur hatbrott mot samer bättre kan förebyggas, utredas och lagföras. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

14 En modern samepolitik

Som vi konstaterar i denna motion krävs det en rad åtgärder för att förbättra samernas situation och skapa förutsättningar för samernas fortlevnad. Det handlar inte bara om att se till att människor överlever utan även att urfolksrättigheterna ska beaktas och att det finns reella förutsättningar för den samiska kulturen och det samiska språket att fortsätta att existera och utvecklas på sina egna villkor. Sveriges samepolitik har historiskt baserats på statens slutsatser om vilka behov samerna haft. Politiken har utformats utan delaktighet

² Kartläggning av rasism mot samer i Sverige, Tobias Poggats/Vaartoe, 2018.

³ Uttalande av Sametingets plenum Umeå den 20 februari 2020.

från samerna själva, och utformningen av dagens lagstiftning utgör inget undantag. Staten har på så sätt haft en normbildande inverkan på det samiska samhället och dess struktur.

Sverige har som ovan berörts ännu inte implementerat FN:s urfolksdeklaration eller ratificerat urfolkskonventionen ILO 169. Vänsterpartiets förhoppning är naturligtvis att detta sker inom en mycket snar framtid. Oavsett när detta sker så behöver det snarast tas ett helhetsgrepp på samepolitiken. Det är mycket angeläget att minska de spänningar och konflikter som finns dels mellan renägande samer och icke renägande samer, dels mellan samers intresse av tillgång till betesmark och liknande och företags med fleras intresse av marktillgångar för exempelvis gruvbrytning och prospektering. Därför behöver en samlad samepolitik ta i beaktande hur olika berörda grupperns intressen tas till vara.

Samtidigt som rennäringen och renskötseln anses vara en förutsättning för den samiska kulturens fortsatta existens och dessutom räknas som ett riksintresse, har rennäringens markanspråk ofta fått träda tillbaka för andra viktiga markanvändningsintressen. Gruvbrytning, vattenkraftsutbyggnad och utbyggnad av vägar har lett till förluster av renbetesmark och till att flyttningsleder stängts av. I samband med arbetet med en samlad samepolitik bör det därför även göras en översyn av riksintressebegreppet och hur det tillämpas när två riksintressen står emot varandra.

Rennäringslagen, som reglerar villkoren för samebyar och renskötsel, innehåller många gamla uttryck, såsom husfolk, och ett gammaldags tänkande som har tagits bort i all annan lagstiftning. Även om lagstiftningen kring rennäringen har ändrats genom åren, 2006 gjordes exempelvis rennäringslagen könsneutral, så har den inneburit att kvinnornas status både varit beroende av männen och uttryckligen kopplats till renskötseln. Att kvinnor under så lång tid marginaliserats genom lagstiftningen har medfört att ojämlika maktstrukturer har skapats och förstärkts inom det samiska samhället och inom samebyarna.

Samebyn är en ekonomisk och administrativ sammanslutning som regleras i rennäringslagen. Det finns 51 samebyar i Sverige inom det s.k. renskötselområdet som sträcker sig från Idre och Dalarna i söder till Könkämä och Treriksroset i norr. Rätten att bedriva renskötsel i Sverige tillkommer enligt rennäringslagen den samiska befolkningen, men för att få utöva den rätten måste man vara medlem i en sameby. Av alla samer i Sverige är det bara ungefär 10 procent som är medlemmar i en sådan.

Rennäringslagens bestämmelser om medlemskap påverkar bl.a. vem som får rösta i olika frågor. Avgörande för vilket inflytande den enskilde har är om hen är att betrakta som rensköttande medlem samt i vissa fall även hur många renar hen innehar. Vi anser att det är rimligt att den demokratiska principen om en röst per person även ska gälla i lagstiftning som rör rennäringen och samebyarna. Lagens konstruktion och reglerna om medlemskap får konsekvenser vid exempelvis bodelning vid dödsfall, skilsmässa eller separation.

I arbetet med en framtida samlad samepolitik behöver rennäringslagen ses över och i samband med det är det även viktigt att beakta vilka direkta och indirekta konsekvenser lagstiftningen har ur ett jämställdhetsperspektiv. Det är inte eftersträvansvärt eller ens möjligt att reglera alla förhållanden i lagstiftning. Men det faktum att tidigare och i viss mån nuvarande lagstiftning har marginaliserat kvinnor och cementerat vissa maktstrukturer i samebyarna bör leda till justeringar. Efter Girjasdomen har det blivit ännu tydligare att lagstiftningen måste ses över och anpassas till urminneshävd, sedvana, gällande rättspraxis och till det samiska folkets ställning som urfolk med de särskilda rättigheter som följer av internationell rätt.

Vidare behöver förutsättningarna för att bedriva renskötsel och andra samiska näringar förbättras. Riksdagen antog 2013 en ny rovdjurspolitik. Politiken ska möjliggöra en god förvaltning av stora rovdjur, samtidigt som den ska tillgodose en bra balans mellan målet om gynnsam bevarandestatus för rovdjuren och ta hänsyn till de människor som lever och verkar i rovdjurståta områden. Riksdagen beslutade också att rennäringen inte ska behöva tåla högre förluster än maximalt tio procent, s.k. toleransnivå, av renhjorden. Detta fungerar dock enligt Sametinget ännu inte i praktiken då många samebyar har förluster på 30–40 procent. Vänsterpartiet reserverade sig mot riksdagens beslut bl.a. med hänvisning till att det saknades officiell statistik över renantal på samebynivå och att det förelåg stor osäkerhet kring hur många renar som dödades av rovdjur (mot. 2013/14:MJ2, bet. 2013/14:MJU7). I dag täcker rovdjursersättningen, som betalas ut till samebyar som ersättning för förlust av renar, hälften av kostnaden. Systemet med rovdjursersättning behöver därför ses över i förhållande till toleransnivån på tio procent. Vänsterpartiet anser att en utredning som har till uppdrag att presentera förslag på en genomgripande och samlad samepolitik snarast bör tillsättas. Utgångspunkten måste vara samernas särställning som urfolk. I denna process är det särskilt viktigt att det samiska folket både representeras och på andra sätt involveras och är delaktigt i utredningen. Något annat vore otänkbart och skulle bara innebära ett upprepande av majoritetssamhällets historia av att exkludera samer i avgörande frågor som handlar om samers liv, hälsa, kultur och framtid.

Regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning som ska återkomma med ett förslag om en samlad, modern samepolitik. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

15 Nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa

Under de senaste mandatperioderna har regeringen vid flera tillfällen hänvisat till att förslag i tidigare betänkanden, liksom förslag inom rennäringens område, bereds inom Regeringskansliet med syfte att lägga fram en samlad samepolitisk proposition. Någon sådan proposition har dock inte lagts fram. Vänsterpartiet anser, som framgår ovan, att det är hög tid att så sker. Inte minst med tanke på den alarmerande situation som många av dagens unga samer befinner sig i och som leder till att fler begår självmord. Många unga samer lider av psykisk ohälsa och upplever stora utmaningar och svårigheter som skiljer sig från majoritetsbefolkningen. Det gäller särskilt renskötarna, där många saknar en framtidstro och där dagens verklighet innebär att det är väldigt svårt att överleva på renskötseln. Förutom den rent ekonomiska aspekten finns det även sociala aspekter och förväntningar på de unga att bära den samiska kulturen och ansvara för dess fortlevnad.

Våren 2015 fick Sametinget i uppdrag av regeringen att kartlägga den forskning som finns om samers psykosociala hälsa och föreslå åtgärder. Ett år senare presenterades resultatet i rapporten Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa, som behandlar områden som självmord, diskriminering, ohälsa och våldsutsatthet. Den forskning och kunskap som finns visar att det är främst bland unga samer som självmordstankar är vanliga. Ohälsan är större bland samiska unga jämfört med andra jämnåriga norrländska ungdomar. Mer än hälften, 53 procent, av unga samiska kvinnor har haft självmordstankar. Var tredje ung renskötare, 18–28 år, har på allvar övervägt självmord. Var femte vuxen renskötare har haft självmordsplaner, jämfört med var tionde norr-

länning. Det är även många som försöker begå och har begått självmord. Under tidigt 2000-tal tog fyra unga renskötande samer på kort tid livet av sig i Rans sameby i Västerbotten och det finns fler samebyar där liknande tragedier inträffat.

Ökad risk för psykisk ohälsa och självmord bland urfolk är dock inte ett nytt fenomen. Under mitten av 1980-talet svepte en våg av självmord in över det lilla samhället Karasjok i Nordnorge. Det är en samisk bygd och de som tog livet av sig var nästan uteslutande unga samer. Samma sak har även drabbat samhällen som Kulusuk på östra Grönland och Nunavut i norra Kanada.

Kunskapsnätverket för samisk hälsa har 2019 presenterat en strategi i syfte att skapa en jämlik hälsa för samer.⁴ Strategin innehåller en rad delmål, bl.a. att höja kompetensen om internationell urfolksrätt hos politiker, tjänstemannaledning, relevanta stabstödsfunktioner och hälso- och sjukvårdspersonal samt att utveckla nya arbetssätt och metoder för en språk- och kulturanpassad hälso- och sjukvård. Vidare tydliggör strategin att det finns ett behov av ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa som kan paketera och implementera befintlig kunskap om samers hälsa, samt arbeta med metod- och tjänsteutveckling utifrån vårdens och den samiska befolkningens behov. Vänsterpartiet anser att det är viktigt att kunskapen om den samiska kulturen och de problemställningar urfolk står inför förbättras på det nationella planet och inte minst inom hälso- och sjukvården.

Regeringen bör därför vidta åtgärder för att inrätta ett nationellt kunskapscentrum för samisk hälsa. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

16 Sameskolan

Samisk förskola och skola ska bidra till att utveckla barnens och elevernas samiska identitet, kultur och språk. Sameskolstyrelsen är en statlig skolmyndighet under Utbildningsdepartementet och Sametinget, och leds av en skolchef som tillsätts av sameskolnämnden. Nämnden består av fem ledamöter som utses av Sametinget. Sameskolstyrelsen ska arbeta för att alla samiska barn får tillgång till en likvärdig utbildning av god kvalitet med samiska undervisningsinslag. Myndigheten ska bl.a. fullgöra statens huvudmannaskap för sameskolan, främja samisk läromedelsproduktion och samverka med andra skolhuvudmän så att samiska elever som inte går i en sameskola kan få undervisning med samiska inslag.

Riksrevisionen har granskat statens insatser inom samisk utbildning med Sameskolstyrelsen som ansvarig myndighet. Granskningen visar bl.a. att flera mål med verksamheten inte nås, exempelvis när det gäller läromedelsproduktionen. Dessutom genomför Sameskolstyrelsen några av sina uppgifter bristfälligt. Bristerna innebär att samiska elever i sameskolan riskerar att inte få tillräckligt bra förutsättningar för att nå utbildningens mål och att samiska elever utanför sameskolan inte får tillgång till utbildning med samiska undervisningsinslag. Enligt Riksrevisionen är både regeringens styrning och myndighetens eget arbete orsaker till Sameskolstyrelsens låga måluppfyllelse. De långvariga och omfattande bristerna i myndighetens verksamhet tyder också på att Sameskolstyrelsen inte har tillräckliga förutsättningar för att genomföra sina uppgifter. Riksrevisionen rekommenderar därför att Sameskolstyrelsens verksamhet inryms i

⁴ Strategi för samisk hälsa – en hälso- och sjukvård som bidrar till en god och jämlik hälsa för samer 2020–2030, 2019.

Sametinget och att regeringen utreder vilka förutsättningar som krävs för att Sametinget ska kunna genomföra uppgifterna (RiR 2017:15).

Utredningen om en ny myndighetsstruktur på skolområdet (SOU 2018:41) visar att det har varit svårt att hitta ett fullt fungerande huvudmannaskap för sameskolan. Problemet finns inom en rad olika områden som den s.k. styrkedjan, det systematiska kvalitetsarbetet, ansvarsfrågor och förmågan att utifrån tilldelade medel upprätthålla en ansvarsfull och stabil ekonomi. Det har också visat sig svårt att ge eleverna i sameskolorna den undervisning de har rätt till med t.ex. samiska inslag i undervisningen. Utredningen föreslår därför att Sametinget ska bli ny huvudman för sameskolorna samt förskoleklass och fritidshem vid en enhet med sameskola. Sameskolstyrelsen föreslås upphöra som myndighet.

Vänsterpartiet håller med om att en överflyttning av ansvaret från Sameskolstyrelsen till Sametinget skulle förbättra förutsättningarna för samisk utbildning. Den största fördelen skulle vara en tydligare styrning. Ett införlivande av Sameskolstyrelsens uppgifter i Sametinget är också i linje med regeringsformen, där det framgår att samernas möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.

Regeringen bör utreda möjligheten att flytta ansvaret för Sameskolstyrelsen till Sametinget. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Jonas Sjöstedt (V)

Hanna Gunnarsson (V)

Maj Karlsson (V)

Håkan Svenneling (V)

Mia Sydow Mölleby (V)

Tony Haddou (V)

Karin Rågsjö (V)

Jessica Wetterling (V)